

A juhászok társadalmi rétegzettsége

Jelen fejezetben a juhászok társadalmát mutatom be, az erdélyi juhásatról írt szakirodalom és csíkmadarasi terepkutatásaim alapján. A juhászatban belül a foglalkozásstruktúra az egyik legmaradandóbb elem, ugyanis az emberi emlékezetet hívva segítségül azt tapasztaljuk, hogy foglalkozás tekintetében az elmúlt 80 évben látszólag alig történtek változások. Mielőtt rátérek arra, hogy – megvizsgálva a ma Csíkmadarason tevékenykedő juhászok körét – szemléltessem az esetleges változásokat, fontosnak tartom a szakirodalom alapján áttekinteni azokat a juhászatban belüli szerepköröket, amelyek Erdélyben a 20. században érvényben voltak.

A juhászattal kapcsolatos szakirodalom egyik klasszikusa, Herman Ottó a juhászok csoportját több szerepkörre bontja le: *nyájajuhászra*, aki *ürüket* őriz, *fejős juhászra*, *esztrengahajtóra*, *ellető juhászra*, *meddő juhászra*, *kososra*, *ürüsre*, *báránnyosra* és *birkásra* (Herman 1909: 366).

Egyed Ákos írja, hogy a pásztorok erőteljesen körvonalazódott rétegét alkották az agrárszegénységnek. *Uradalmi* és *községi pásztorok* egyaránt léteztek, ezeknél a típusoknál az egymást követő generációk átadták egymásnak a mesterségbeli tudást, ennek tulajdoníthatóan sajátos pásztordinasztiák alakultak ki. (Egyed 1981: 194.)

A magyar alföldi pásztortanyákon a pásztorok között katonai rend, fegyelem és egyfajta rangsor volt érvényben. A *sámadó* korlátlan hatalommal rendelkezett az általa fogadott pásztorok felett, akiket rangban követtek a *bojtárok* és a *kisbojtár*. Az őrzött állatokat figyelembe véve, legnagyobb tekintéllyel a marhák őrzője, vagyis a *gulyás* rendelkezett, őt követte a *csikós*, majd a *juhász*. A rangsor alján helyezkedett el a disznók őrzésével foglalkozó *kanász* vagy *kondás*. (Bátky–Györffy–Viski 1941: 87.) Vajkai Aurél írja, hogy a pásztorok egymás közt szigorú társadalmi elkülönülésben voltak. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a *szilaj* pásztor többre becsülte magát a naponként kihajtó *csordás*nál, másrészt a *gulyás* a *csikóshoz*, a *csikós* a *juhászhoz*, a *juhász* pedig a *kanászhoz* viszonyítva helyezte magát magasabb státusba. (Vajkai 1999: 95.) A pásztortudat kialakulásához az állattartással foglalkozók speciális szakismerete is hozzájárult, s ezt olyan kiváltságnak tartották, melynek tudatában lenézték a földművesmunkát és az azt végző parasztokat (Kovács 1983: 16). A palócság körében a pásztorrenden belül a juhász rendelkezett a legmagasabb társadalmi ranggal. Rendszerint ők a tejjgazdaságból és saját juhaikból származó nagyobb anyagi biztonság révén emelkedtek a többi pásztor fölé. A földbirtokosok és a parasztok is elismerték munkájukat, mivel vállalkozó, üzleti szellemmel, mozgékony természettel, élénk észjárással, valamint magasabb műveltséggel rendelkeztek. (Paládi-Kovács 2010: 161.)

Míg az Alföldön a pásztorok presztízzsel bíró, megbecsült tagjai voltak a közönségnek, addig a Székelyföldön a pásztorok életmódját gyakran embertelen körülmények jellemezték (Vámszer 1962: 61). Székelyföldön családban öröklődő foglalkozás

volt a juhászat. A csíkmadarasi lakosok elmondása szerint a 20. század első felében még élt olyan pásztorcsalád a faluban, ahol három generáción át foglalkoztak juhászattal.⁸

Csíki vonatkozásban a juhászatról irányadó és eddig a legteljesebb tanulmányt Vámszer Géza írta, aki megjegyzi, hogy a székelyföldi, csíki juhászok társadalmi helyzete gyökeresen különbözött az alföldi pásztorokétól, ugyanis az Alföldön olyan pásztorrangsor létezett, amely a Székelyföldön ismeretlen volt (Vámszer 1962: 61). Vámszer Géza a juhászok közé sorolja a *felelős pásztor*t, a *fejőpásztor*okat, illetve az *eszterungahajtót* vagy *monyatort*. Ezeknek létszáma a nyájban található juhok mennyiségéhez igazodik (Vámszer 1977: 58).

Halász Péter a moldvai magyarok állattartásáról írt könyvében jegyzi meg, hogy az esztenán négy alapvető „munkakörben” dolgoznak a juhászok: *esztenagazda*, *bács*, *csobán* és *esztrungár*. Közülük az *esztenagazda* egyfajta „külszolgálati ügyintéző” szerepet lát el, a *bács* a tejfeldolgozással, sajtkészítéssel foglalkozik, a *csobán* feladata a fejés és legeltetés, míg az *esztrungár* a fejőpásztor segít munkájában. (Halász 2006: 333.) A szerző hasonló munkamegosztást vázol fel a bukovinai székely juhászok körében is. Ez esetben a *bács* volt a számadó, az első fejő és a sajtkészítés mestere; a *csobán*ok fejtek és őriztek; a *sztrungár* vagy bojtár az eszténa inasa volt. (Halász 1996: 159.)

A juhtartással kapcsolatos tevékenységben vezető szerep jut az *esztenabíró*nak, akit minden évben az esztenatársaság vagy más néven *cimboraság* választ meg. Ezeknek a szerepköröknek a részletes ismertetésére kitérek a továbbiakban. Itt csupán azt említem meg, hogy ezek a megnevezések nem általánosíthatóak egész Erdélyre, ugyanis a szerepkörök hasonló volta ellenére, a terminológia jelentős változásokat mutat. Udvarhelyszék, illetve Mezőség esetében is azt látjuk, hogy a juhászattal kapcsolatos fogalmak közül hiányoznak a *bács* és *fejőpásztor* terminusok, azonban helyettük megjelennek a *major* és *pakulár* elnevezések.

A *pakulár*, *bács* és *csobán* megnevezések aszerint változtak, hogy milyen román népcsoportokhoz tartozó pásztorokkal tartottak fenn kapcsolatot a magyar közösség tagjai (Gunda 1941: 317).

Nagy Ödön a mezőségi juhászatról írt munkájában a *pakulárt* mint a *major* segítőjét említi. Havadon a *majorfogadás* alkalmával a juhtársaság köt szerződést a majossal. (Nagy Ö. 1992: 32.) A *majorfogadás* és a *bács* megfogadása ugyanazt a jelenséget fedi, a *majort* a *majorbíró* fogadja föl, a *bács* kiválasztása pedig az *esztenabíró* feladatkörébe tartozik. A Mezőségen is érvényben levő *juhtársaság* a székely *esztenatársaság* terminus megfelelője. Kalotaszegen az *esztenatársaság*, illetve *juhtársaság*, *társ* megnevezésként ismeretes. Szabó Árpád Töhötöm magyarlónai kutatása alapján *társnak* az egy turmába adott juhok gazdáinak szövetkezését nevezi (Szabó Á. T. 1999: 126).

⁸ *Az rég vót. Az már a negyvenes évek előtt vót. Ezek a Salamonok vótak azok. Kihótak. Salamon Jánosék, aki utoljára halt meg az már a harmadik János vót [a családban].* (Antal Biró Imre, Csíkmadaras)

Tájegységenként nemcsak a juhászok elnevezései változnak, hanem a juhokat tömörítő *nyáj*nak, illetve a juhászathoz kötődő eszköztár tárgyainak a megnevezései is nagy variabilitást mutatnak. A *nyáj* megnevezés Erdélyben kevésbé használt fogalom, ehelyett a Székelyföldön a *sereg*, Mezőségen és Kalotaszegen a *turma* terminust használják. Az eszközök megnevezéseire itt nem térek ki, ugyanis egy másik fejezetben ezeket részletesen vizsgálom. Mindezeket a fogalmakat azért tartom fontosnak tisztázni, mert a továbbiakban a megnevezéseket tájegységhez kötötten, felváltva használom.

E néhány bevezető gondolat után a juhászattal foglalkozó személyek foglalkozási rendszerét tekintem át.

Az esztenabíró

A juhtartás üzemszervezetét a 18. században az esztenaközösségek, gazdatársaságok alakították, és az esztenákat *tízesek*, vagyis falurészek szerint a juhtulajdonosok szervezték. Csíkban az *esztenátorsaságok* élére *esztenabírót* választottak, aki az egész közösség jogait képviselte, továbbá ellenőrizte és javadalmazásban részesítette a juhászt (Paládi-Kovács 1993a: 303–304).

Az *esztenabírót* az *esztenátorsaság* választotta meg, amely időnként gyűlést tartott. A gyűlésen lehetőség nyílt a feszültségek megtárgyalására és ítéletek hozására. (Imreh 1983: 217.) Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván az esztenabíró tízesbeli tisztségviselő volt, akit nem a tízes választott meg, hanem az *esztenátorsaság* (Bárth 2007: 156).

Az *esztenabíró* keze alá *gyűjtőket* vagy bácsokat fogadtak, akik fejőpásztorokat és pásztorkutyákat tartottak. Az esztenabíró feladata volt a juhtartó gazdák megnyírt, jellel ellátott juhainak átvétele tulajdonosaiktól, továbbá azok átadása a *bács*-nak. Az *esztenabíró* rendelkezett afölött is, hogy milyen rend szerint és hol legeljenek a juhok, és melyik területre hajtsák le ősszel a nyáját. (Szabó–Jakab 2001: 83.)

Csíkszentmihályon minden egyes tízes juhnyáj-társaság esztenáját *esztenabíró* képviselte. Az *esztenabírónak* számos kötelezettsége volt: neki kellett gondoskodnia a télen megrongálódott szálláshelyek, *esztenaépületek* karbantartásáról, a juhok *kosarainak* felállításáról, a legelők tavaszi trágyázásáról, megfelelő mennyiségű nyalósó beszerzéséről, a tavaszi *összeszedéskor* és az *őszi elhányáskor* udvarában helyet kellett biztosítania a juhok számára. További feladatai közé tartozott a tízes gazdatúrójának esztenáról való beszállítása és annak számarány szerinti szétosztása. Vadkár esetén köteles volt eljuttatni az elhullt állat füljeggyel ellátott bőrét a tulajdonoshoz, felelős volt tisztán tartani az esztenaépületet és annak környezetét, továbbá gondoskodnia kellett az állatok egészségügyi ellátásáról. (Szócs–Szócs 2008: 145.)

Moldvában a hagyományos munkamegosztás alapján az esztena legfőbb felelőse az *esztenagazda* (*sztinagazda*) volt, aki legelőt bérelt, összegyűjtötte a juhokat, *bácsot*, illetve *csobánt* fogadott. Nem tartózkodott állandó jelleggel az esztenán, de

hetenként behordta az esztenán elkészített sajtot a faluba, a juhosgazdáknak. (Hálás 2006: 334.)

Székelyvárságon az *esztenabíró*nak megfelelő *cimborabíró*t a faluközösség bízta meg tisztségének betöltésére. *Cimborabíró*nak leginkább köztisztviselőként álló, írástudó férfit választottak, aki munkájáért nem kapott fizetséget. Sokrétű volt a feladatköre: kezdeményeznie kellett a pásztorfogadást, gondoskodnia kellett annak lebonyolításáról, a megállapodásokat jegyzőkönyvbe kellett foglalnia, ki kellett jelölnie a juhok összeszedési és *elhányási* idejét, gondoskodnia kellett a számbaadás felügyeletéről, az ellenőrzésekről, képviselnie kellett a tagság érdekeit és a felmerülő problémákra is megoldást kellett találnia. (Tifán 2011: 21.)

Csíkmadarason az esztenabíró tavalasszal választották meg, a gyűlést rendszerint annak a személynek az udvarában tartották, akit abban az évben esztenabírónak választottak.⁹ A faluban egyidőben csak egy esztenabíró tevékenykedett, azokat az esztenabírókat, akik szakmai rátermettségükkel elnyerték a juhtartó gazdák bizalmát, több éven át újra és újra megválasztották.¹⁰ Az esztenabíró és bács között rendszerint inkább mellérendelő, mint alárendelő viszony állt fenn.¹¹

A bács (major)

Erdélyben a pásztorok között a juhászok voltak többségben, akiknek számadója Székelyföldön a *major* vagy *bács* volt. Általában a juhászszámadók felügyelték a tej feldolgozását. (Paládi-Kovács 2000: 123.) A levéltári források a 17. századig visszamenően említik Székelyföldről a „felelő pásztorokat”, akiknek a feladata a jószágrol való gondoskodás és annak épségben való visszaszolgáltatása volt (Imreh–Pataki 1992: 191).

A székelyföldi falvak lakosai *bácsot* (*pakulárt*, *gyűjtőt*, *majort*) szegődtetnek, hiszen a legelő az ő tulajdonuk részét képezi. Több juhnyáj megléte azt is szükségessé teszi, hogy a juhtartó gazdák *esztenatársaságokat*, juhtartó gazdatársaságokat alakítsanak a faluközösségen belül, a tízesek pásztorot tartsanak állataik mellett és minden sereghez külön pásztorot fogadjanak. (Imreh 1983: 217.) A majort régen a Szent Márton napja és karácsony közötti időszakban fogadták meg. A *majorfogadást* a juhtársaság vezetősége végezte. Ez alkalommal írásos szerződést kötöttek a *major*ral, amely a *major* kötelességeit és fizetését írta elő. (Gegesi–Nagy–Székely 2002: 83.) *Majornak* több személy is jelentkezhetett, ez esetben mindegyik jelentkező is-

9 Tavasszal, mikor gyűlést híttak, s pásztorokat fogadott a bács, s akkor fogadták az esztenabíró. A gyűlést annak az udvarán tartották, amely vót az esztenabíró. Bíró Imre is vót, s akkor Fülöp Dénes bá, s Pap Félic bá vótak a pásztorok, fejőpásztor s meddűpásztor. Kicsikútnál vótak. Amikor negyedik osztályt végeztem, akkor felmentem vót a tehenekvel én es. (A. J., Csíkmadaras)

10 Esztenabíró es vót, s az parancsolta a kenyeret, s annak adtak két juhtejtűrót, amiért rendezte az esztenát. Esztenabíró egy szokott lenni, amelyiket megválasztottak, ha bévál. S ha nem, hát cserélték. (Fazakas Árpád, Csíkmadaras)

11 Ők olyan közös megegyezéssel... nem lehetett azt mondani, hogy egyik a főnök vagy másik a főnök. (Antal Biró Imre, Csíkmadaras)

mertette ígéreteit a vezetőséggel. Rendszerint azt a jelentkezőt fogadták meg majornak, aki a legtöbb szavazatot kapta. (István 1990: 34.)

Csíkszentdomokoson a *felelős pásztor* a fejőpásztorokat csakis a gazdaság jóváhagyásával fogadhatta fel. Amennyiben a *gyűjtő (bács)* nem helybeli volt, akkor a nyájba hozhatta saját állatait is, azonban azok mennyiségét általában 20 juhra és 2-3 szarvasmarhára korlátozták. (Balázs 1999: 85.) Csíkszentmihályon a *bácsoskodás* képesített foglalkozásnak számított. Minden bács eszteni felszereléssel is rendelkezett. A felszerelés, akárcsak a foglalkozás a családban, rendszerint apáról fiúra öröklődött. (Szócs–Szócs 2008: 152.) Minden tízesnek egy bácsa volt, aki a juhnyáj ellátásához maga fogadta fel személyzetét, akiket sajttban és ordában javadalmazott (Szócs–Szócs 2008: 155.)

A bács volt a pásztorok *feje*, ő felelt a rábízott nyájért, de neki kellett gondoskodnia a sajtkészítésről és a trágyázás lebonyolításáról is (K. Kovács 1947: 196). Bálványosváralján a juhot egy helyen tartó *isztrunga* felállítását régen az *isztinásgazda* végezte, később azonban ezt a feladatot bizonyos fizetség ellenében áthárították a bácsra (K. Kovács 1947: 198). K. Kovács Lászlóhoz hasonlóan, Halász Péter is a *bácsot* az eszteni dolgozók első embereként nevezi meg, aki felelősséget vállal a pásztorokra bízott juhokért, sajtot készít, amit kiad a juhosgazdáknak, és szükség esetén a fejésben is részt vesz (Halász 2006: 334). Erdélyben a bács tevékenységét alapvetően meghatározta az, hogy a tejhaszonvételi formák egy-egy tájegységen vagy településen belül hogyan alakultak. A 20. század elején a tejhaszon elosztásának két főbb formája volt ismert: a tejben és a tejtermékben való részesedés. A második kizárólag vállalkozás jellegű társuláson alapult, leggyakrabban a – legelőt bérlő és pásztorokat munkába állító – vállalkozó szerepét maga a pásztor töltötte be. (K. Kovács 1968: 32.) Ahhoz, hogy a felelős személy vállalkozói státusú bácsként tevékenykedhessen, a nyájban megfelelő mennyiségű juhra volt szükség. Hogyha ez nem valósult meg, akkor az illető személy *pakulár* szerepet vállalt. (K. Kovács 2008: 229.) A Borsa-völgyben kialakult a kettős bács intézménye is, ez esetben a bács nem fejő vagy őrző pakulárként alkalmazta a másik személyt, hanem közösen vállalkoztak. A kettős bács intézményében a felelősség egyenlő arányban oszlott meg a két személy között, és a munkamegosztás is hasonló módon történt. (K. Kovács 2008: 229.)

Csíkmadarason a 20. század második feléig magyar etnikumú, csíki, székely személyek szegődtek el bácsnak. A kollektivizálást követő években román pásztorok, *berszánok* is megjelentek a faluban, akik többnyire a háromszéki Zágonból jöttek, hogy felelősséget vállaljanak a felcsíkiak juhaiért.¹² Paládi-Kovács Attila a 18. századi magyarországi pásztortársadalom terminológiáját vizsgálva megállapítja, hogy a *berszánok* eredetileg barcasági havasi pásztorok voltak, akik a háromszéki havasokban és falvakban telepedtek le (Paládi-Kovács 1993b: 73). Zágonban falurészenként különültek el az etnikumok egymástól. Egy egész falurész adott otthont a

¹² *Kollektív idején, hozták Háromszékről, Kovászna mellett való községekből. Mind onnat jöttek. Vótak csángók es... Zágoniak es vótak. Azok jöttek mind ide pásztornak, ezekbe a felcsíki községekbe, egészen fel Domokosig. Még most es vannak.* (Antal Biró Imre, Csíkmadaras)

magyarul is beszélő románoknak (Kozma 1879: 77), közülük kerültek ki Felcsík juhásza. Az alcsíki falvakba szintén egy háromszéki településről, Zaboláról fogadtak román juhászokat.

A fejő- és meddőpásztorok

A bács szerepkörhöz hasonlóan a *fejőpásztorság* is szakmai hivatás volt. Általában azok a juhászok, akik ezt nem sajátították el, hamar abbahagyták a pásztorkodást. A feladatukat megfelelően ellátó fejőpásztorokból lettek többnyire a kiöregedő bácsok utódai. Egy-egy tízes nyájához többnyire két fejőpásztorra volt szükség, akiknek érteniük kellett a fejtéshez. Az esztenán a *báccsal* együtt fejtek és napközben felváltva őrizték a juhnyájat.

A bács távollétében a sajtkészítésről is nekik kellett gondoskodniuk (Szócs–Szócs 2008: 155). A fejtéssel és legeltetéssel foglalkozó juhászokat Magyarlapádon *pakulárnak* vagy *csobánnak* is nevezték (Kothencz 2007: 13). Erdélyben az Alföldön ismert *juhász* terminust nem használják, ellenben a *pakulár* megnevezés nagy területen ismert. E foglalkozásnév román kölcsönszó, amely azért került be a magyar nyelvbe, mivel évszázadokon át román vagy elmagyarosodott román etnikumú személyek voltak a székelység juhásza. (Nagy Ö. 1938: 187.) Moldvában a fejtéssel, őrzéssel és legeltetéssel foglalkozó juhászokat *csobánnak* nevezik, akik fölött a *bács* rendelkezik. A moldvai csángó falvakban általában 120-140 juhra számítanak egy *csobánt*. (Halász 2006: 334.) A *meddőpásztorok*, mint nevük is mutatja, a meddő nyáj egész napi őrzésével foglalkoztak. A fejtés nem tartozott a feladataik közé, azonban általában igyekeztek elsajátítani a fejtést is, mert ennek a tudásnak a birtokában, szükség esetén kisegíthették a bácsot, de fejőpásztorok is elszegődhettek. (Szócs–Szócs 2008: 155.)

A monyator vagy eszterungahajtó

A *monyator*ként (kisegítőként) dolgozó személyek már 5-8 évesen munkát vállaltak az esztenán. A hargitai legelőkön gyakran egymást váltó generációk adták át egymásnak a juhász tapasztalatokat. (Imreh 1973: 182.) Csíkszentmihályon az *eszterunga hajtogató* 12-15 esztendő fiú volt, akinek az volt a feladata, hogy fejtéskor a *fejőlik*hoz terelje a juhokat. Emellett tűzifát és vizet hordott az esztenára, gondoskodott a fűtésről és mosogatósról, egyfajta mindenese volt az esztenának. (Szócs–Szócs 2008: 155.) A sokgyermekes szülő fiát már 13-15 éves korban *elszerelte* egy ismerős pásztorhoz, akinél éveken át sajátította el azt a tudást és tapasztalatot, amely lehetővé tette számára, hogy felnőtt korában maga is a juhnyáj önálló pásztorává váljék (Vámszer 1962: 61). A keleti palócoknál a juhásznak élete során a juhásztársadalom valamennyi lépcsőfokát végig kellett járnia. A pásztorkodást *eszterungahajtó*ként kezdte, majd nagygazdát, bérlőt vagy uradalmat szolgált, végül

feles vagy *magatarti juhászságból* sikerült földet, legelőt és lakóházat vásárolnia. (Paládi-Kovács 2010: 165.)

Az *eszterungahajtó* és *monyator* elnevezéseknek Magyarlapád községben a *móré* változata volt használatban. Lázár István 19. század végi írása szerint a bács felügyelete alatt álló *pakulárokat* a *mórék*, vagyis a fiatalabb bojtárok segítették (Lázár 1899: 509, idézi Kothencz 2007: 13).

A felsoroltak mellett a bács kiegészítő személyének egy másik megnevezése is ismert volt, ez pedig a *csóring*. A bács *pakulárt* és *csóringot* fogadott maga mellé, akiknek béréről és élelmezéséről is gondoskodott. A *csóring* személyéről maga döntött, akár fiatal leányt is alkalmazhatott *csóringnak*. (K. Kovács 1947: 196–197.)

Csíkmadarasi kutatásom során is azt tapasztaltam, hogy a napjainkban vagy korábban pásztorkodással foglalkozó személyek általában *monyator*ként kezdték el a juhászati tevékenységet. Hosszú évek munkájával sajátították el azt a tudást, amely feljogosította őket arra, hogy fejőpásztorrá vagy báccsá váljanak. Az egyik adatközlő, A. J. 1959-től *monyator*ként kezdett el dolgozni, mielőtt fejőpásztorrá vált.¹³ A fabulabeliek véleménye szerint általában gyengébb képességű vagy tanulni nem szerető gyermekek szegődtek el *monyator*nak.¹⁴

Ugyanezek a szerepkörök a 21. században is megmaradtak, amit a munkakörrel kapcsolatos megnevezések állandósága is tanúsít. A *bács* a juhászati idény végével jelzi a közbirtokosság és a juhtartó gazdák fele azt a szándékát, hogy részt akar-e vállalni következő évben is a juhászban. Tavasszal az említett felek szerződést kötnek a báccsal, amelyben rögzítik a jogokat és kötelezettségeket. A bács kijelöl két legeltetéssel és fejéssel, egy tejfeldolgozással, fejéssel, illetve egy hajtással és tereléssel foglalkozó személyt, akik a *kihajtást* követően előbb a település határában, majd a havasi szálláson gondoskodnak a juhnyájáról.

Napjainkban a juhászfoglalkozás struktúrájában leginkább abban mutatkozik változás, hogy a tevékenységi körök gyakran keverednek egymással. Ez a keveredés némely esetben kényszerhelyzet eredménye is lehet, azonban arra is találunk példát, hogy állandó jellegű, szándékosan kialakított törekvés eredménye. Például is szolgálva az előbbire, a recens, 2011-es évre vonatkozó csíkmadarasi kutatás azt jelzi, hogy a szerepkörök kiszámíthatatlan esetekben módosulhatnak. A csíkmadarasi *bács*, Vánca Imre egyik *fejőpásztor*ának tevékenysége több éven át csupán a fejésre és a legeltetésre korlátozódott, mivel az esztenán, szintén *bács* státusban olyan sze-

13 *A juhokat hajtották bé a kosárba, s én hejgettem ki az eszterungába... Monyator vótam, a likon mentek ki, s fejték kiijjel. Ez csak egy fél nyáron vót, osztán ültettek engem es oda elé fejni. Jobb volt a monyatorság, mint a fejés met ott rángattak a johok, ha fejni kellett. A monyatornak előre az vót a dóga... a vidermosás, s a vízholdás. Megkezdtem fejni, s osztán tettek a fejő mellé.* (A. J., Csíkmadaras)

14 *Szokott lenni egy eszterungahajtó, s az gyermek szokott lenni. Az a monyator. Kerülhetett akár-honnan. Ha nem került a családból, akkor fogadtak. Vótak olyan gyermekek, amelyikek gyenge tanulók vótak, iskolába nem jártak, nem es vót lehetőség, hogy iskolába menjen, kellett menjen olyan helyre, hogy pénzhez vagy megélhetőséghez jusson. Ő legeltetni es mehetett. Olyan 12-14 éves gyermekek lehettek. Úgy es mondták, monyator, úgy es, hogy eszterungahajtó.* (Antal Biró Imre, Csíkmadaras)

mély is tevékenykedett, aki a tejfeldolgozásban és az *esztena* személyzetének élelmezésében vállalt szerepet. Miután ez a személy elhagyta az *esztenát*, az ő szerepkörébe a fent említett *fejőpásztor* lépett, aki részben kényszerűségből átvette annak szerepét, így *fejőpásztorból* *báccsá* vált.

A csikmadarasi példa azt szemlélteti, hogy az évtizedeken át érvényben levő *esztenabírói* szerep mára megszűnt, ugyanis a falu juhnyájáért felelősséget vállaló *báccs* saját szerepkörébe olvasztotta az *esztenabíró* szerepet.¹⁵ Egy úgynevezett második *báccsot* alkalmazva biztosítja az *esztenán* történő tejfeldolgozást, így neki csak időnként kell az *esztenán* tartózkodnia. Fő tevékenységévé a gazdákkal való elszámolás, a termékek értékesítése, illetve az *esztena* dolgozóinak élelemmel való ellátása vált. A *báccs* az *esztenán* tartózkodó juhászoknak vásárolt élelmet csikmadarasi kisüzletekből vagy időként a csikszeredai nagyáruházakból szerzi be.

A csikmadarasi *báccs* tevékenysége inkább idomul az előbbieken ismertetett *esztenabíró* szerepkörhöz, mint a hagyományos *báccs* szerephez, hiszen a fejésben és tejfeldolgozásban nem vállal szerepet, ezt a feladatkört egy erre kijelölt, állandó jelleggel az *esztenán* tartózkodó személy látja el.

Mindezek ellenére tevékenységének vannak olyan vonásai is, amelyek a *báccs* szerepkört támasztják alá. Az egyik vonás, amely a hagyományos értelemben vett *báccs*hoz köti, az a tulajdonjog. Az *esztena* teljes eszköztára az ő tulajdonát képezi. Az eszközöket maga szerzi be, és évről évre gondoskodik azoknak javításáról, pótlásáról. Az ő feladata a teljes eszköztár *esztenára* való szállítása is. Egy másik ide kapcsolódó sajátosság a személyzet alkalmazásának a joga. Minden juhászév kezdetekor maga dönti el, hogy *báccs*nak, *fejőpásztor*nak és *monyator*nak kiket alkalmaz. Mindezek a személyek az ő alkalmazottai, ezért köteles megfelelő bérezésben és ellátásban részesíteni őket. Az *esztenán* tevékenykedő személyek számáról a számba adott juhok mennyiségének függvényében dönt. 2003 és 2011 között – ez idő alatt Vánca Imre vállalt felelősséget a csikmadarasi juhtartó gazdák juhaiért – általában egy *báccsot*, két *fejőpásztor*t és egy *eszterungahajtót* alkalmazott. Két *fejőpásztor*a, a testvérpár Fazakas Csaba (született 1981. február 25-én) és Fazakas Ferenc (született 1986. augusztus 31-én) 2003-tól segítette őt munkájában. Ők családtagokként (a *báccs* sógorai) stabil munkaerőt jelentettek a *báccs* számára. Feladatuk nyári időben a fejés és legeltetés volt, télen pedig a *báccs* tulajdonában lévő 300 darab juhról gondoskodtak, amelyek rendszerint a Kovács kertje nevű falurészben található, *szájválnak* nevezett istállóban teleltek.¹⁶

A juhászok körében a *pásztorcsalád*ban szocializálódott egyéneknek az alkalmazása a teljes magyar nyelvterületen jellemző volt. Paládi-Kovács Attila jegyzi meg, hogy a *pásztorcsaládból* származó bojtárban a *pásztorok* is jobban megbíztak, mint a *parasztgyermekben* (Paládi-Kovács 2000: 129).

15 *Az úgy van, hogy az esztenabíró kellene parancsoljon a báccsnak. Most olyan világ van, hogy úgy ki van tanulva mindenki... nálamnál okosabb nem kell.* (Vánca Imre, Csikmadaras)

16 Lásd a *Mellékletben* az 1. képet!

Fazakas Csaba 2011 tavaszától a fejés mellett a tejfeldolgozást is elvégzi. Fejőpásztorként éveken át megfigyelhette a sajt és az orda készítésének folyamatát, így elsajátította ezeket a tevékenységeket is. A 2011-es évben a testvérpár mellett két személy, a fejőpásztor, Antal László (született 1977-ben) és Pál Árpád, monyator tevékenykedett. Az esztenán tartózkodók éllemezéséért Vánicsa Imre felelt, aki ugyanakkor megfelelő mennyiségű ruhaneművel is ellátta a pásztorokat. A legeltetés befejeztével az esztenán állandó jelleggel ott tartózkodó személyeket pénzbeli fizetségben részesítette.

A továbbiakban azokat az egykor és/vagy jelenleg is gyakorolt, juhtartáshoz, juhász tevékenységhez kapcsolódó szokásokat tárgyalom, amelyek a bemutatott szerepkörök további árnyalásához járulnak hozzá.

